

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено вивченню основних тенденцій розвитку освіти, науки та технологій в морській галузі в Україні, впливу на розвиток морської освіти державної політики, економіки й національної безпеки, крім того, в статті підіймаються проблеми вибору шляхів розвитку системи морської освіти.

Українська морська національна ідея має давню історію та зумовлена розвитком самоідентифікації країни як морської держави з середини VII століття, значної протяжності морського узбережжя, потужного портового господарства (біля 18 портів), розвиненого суднобудування (біля 8 заводів) і судноремонту, й визнаною у світі школою підготовки національних кадрів. Після розпаду СРСР до України перейшло близько четвертої частини морської інфраструктури, цивільного флоту, а також елементи інфраструктури, зорієнтованої на рибогосподарські, морські транспортні, військово-морські технології. У зв'язку з цим морська діяльність для України є важливим державним завданням, реалізація якого вимагає скоординованої державної морської політики. Окрім цього, одним з основних завдань держави є організація освіти в країні. Мирова історія свідчить, що розвиток та якість освіти це також є важливими складовими успіху розвитку країни загалом, її авторитету та статусу. Велику роль в цьому процесі в Україні грає саме морська освіта. Після глибокого аналізу особливостей формування морської освіти в Україні, визначенні потреб у морських спеціалістах на світовому ринку, складності дипломування та тренажерної підготовки фахівців морського діла є можливим визначення напрямів розвитку ефективної системи української морської освіти. Особлива увага в статті приділяється етапам становлення та розвитку морської освіти в Україні.

Ключові слова: історія освіти, морська галузь, фахівці морського флоту, тренажерні центри.

Постановка проблеми. З метою пошуку удосконалення організаційної, змістової й методичної підготовки майбутнього фахівця морського флоту науковці досліджують історичну складову морської освіти в Україні, а також основні тенденції її розвитку, залежність від світових потреб у кваліфікованих кадрах морської галузі, проблематику подолання складностей в розвитку морської освіти на кожному його етапі та шляхи їх вирішення на сучасному етапі через вплив ринку послуг післядипломної підготовки, глибшу спеціалізацію та інші фактори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етапізацію становлення системи морської освіти України розглядають у своїх дослідженнях О.В. Чорний, В.Ф. Ходаковський, О.Я. Тимофєєва, Л.Д. Герганов та інші.

Мета статті. Головною метою цієї статті є виявлення та аналіз особливостей розвитку морської освіти в Україні на кожному його етапі, їх подальший вплив на систему морської освіти на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Найбільш прийнятним до етапізації розвитку морської освіти, на наш погляд, є підхід О.Я. Тимофєєвої, яка виділяє чотири етапи становлення морської освіти. Зупинимося на них більш детально.

На думку автора становлення морської освіти в Україні припадає на кінець XV ст. Це час організації відбиття нападів Оттоманської Порти «з води», будівництва козацьких суден і човнів – створення

першої козацької флотилії. У перший період розвитку морської освіти вона мала загалом практичну спрямованість, козаки були універсальними воїнами, готовими бути одночасно і сухопутними воїнами, і морськими піхотинцями. При їх підготовці особливу увагу звертали на фізичний гарт, розвиток витривалості та сили духу. Загалом система військово-фізичної підготовки дозволяла відпрацьовувати у молоді високу військову майстерність, формувати новий тип вояка – універсального, витривалого, готового до швидкої зміни обстановки, до відсічі ворогу часто у нерівному бою на суші та на воді [3;14].

Другий період морської освіти в Україні – це час створення навчальних закладів для підготовки фахівців морської справи. О. Чорний зазначає, що після знищення Запорозької Січі та її флотилії з останньої чверті XVIII ст. Російська імперія розпочала інтенсивну колонізацію південноукраїнських земель. У цей час імперія розпочала побудову Чорноморського флоту та освоєння нових морських шляхів на ринки Азії та Європи. Більшість особового складу нового флоту – Азовської та Дніпровської флотилій – становили Чорноморські та колишні запорізькі козаки [5, с. 28–32].

У першій половині XIX ст. на Півдні України зі зростанням вітрильників було створено багато навчальних закладів. У цей час підготовка судноводіїв мала переважно військовий характер. У 1834 р. у Херсоні створено перше на українських землях училище торговельного морепла-

вання (сьогодні це Херсонська державна морська академія). Претенденти для вступу до училища повинні були вміти читати та писати, знати чотири правила арифметики, а також бути міцної статури, без тілесних недоліків і виховані «в страху Божому та добрій моральності». Прикметно, що до програми училища, крім загальноосвітніх та спеціальних предметів, входили іноземні мови, зокрема грецька, турецька, італійська, німецька, французька. Загалом у цей час у військово-морських і торговельно-морехідних навчальних закладах почали готувати не тільки старший та молодший командний склад для військового флоту та судноводіїв комерційних суден, але й матросів. У цей час було запроваджено чітку систему комплектування корабельних екіпажів військового та комерційного флоту виключно випускниками морських навчальних закладів. Вільні матроси, як і випускники херсонського училища, штурмани, шкіпери та суднобудівники мали забезпечити торговельний флот повним спектром фахівців [4, с. 34]. Слід зазначити й той факт, що морська освіта носила, переважно, мілітаризовану ознаку. Водночас на початку ХХ століття морська освіта все більше розширює свої функції, що пов'язано з розвитком зовнішньоекономічних зв'язків Росії та розширення масштабів морської торгівлі.

Третій період розвитку морської освіти, на думку О. Я. Тимофєєвої – радянський [3; 69]. Він розпочався з 1917 р. і закінчився розпадом Радянського Союзу в 1991 р. На нашу думку цей період розвитку морської освіти у Радянському Союзі можна ділити на два підетапи. Перший підетап тривав до 1944 р. – часу звільнення території України від німецько-фашистських загарбників. У системі підготовки кадрів стосовно флоту закріпився поділ офіцерів на «командирів» і «механіків» («інженерів»). Через це, здобувши одну спеціальність, офіцер не міг її вже змінити до закінчення служби – перехід з однієї в іншу був практично неможливий.

Новий підетап розпочався з реформи морехідної освіти в СРСР, яку було започатковано у березні 1944 року. Державний Комітет оборони СРСР 5 березня 1944 р. прийняв Постанову № 5311 «Про заходи з підготовки командних кадрів морського флоту», якою передбачалось створення морехідних та вищих морехідних училищ. Наказом Наркому морського флоту № 95 від 21 лютого 1946 р., 5 березня буде оголошене святом морехідних та вищих морехідних училищ. До цього дня щорічно, в 1946-1991 рр., проводилось урочисте шикування особового складу, концерти художньої самодіяльності, спортивні змагання, преміювання працівників та учнів морехідних училищ. Новий тип навчальних закладів мав створити систему для підготовки кваліфікованих судноводіїв, інженерів і техніків, які відповідали б вимогам сучасної техніки судноводіння й управління

складними судновими та портовими механізмами. На виконання цієї Постанови Народний комісар Наркомморфлоту СРСР Ширшов П.П. видав наказ № 229 від 7 червня 1944 р. «Про реорганізацію морських технікумів у вищі морехідні та морехідні училища». За наказом морські технікуми в Ленінграді та Владивостоці реорганізовувались у вищі морехідні училища, як і новостворені в Одесі; морські технікуми в Архангельську, Баку, Батумі, Миколаєві-на-Амурі, Одесі, Ростові-на-Дону та Херсоні перетворювались на морехідні училища [3, с. 168]. Морехідні училища проіснували майже півстоліття. Причиною цього був значний спектр підготовки фахівців, який дозволяв навчальним закладам розширювати перелік спеціальностей, як форму власного розвитку. На кінець 60-х рр. ХХ ст. в системі морської освіти СРСР діяло 15 вищих та середніх морських навчальних закладів. При цьому Одеське морехідне училище відмітило 75-річчя в липні 1973 р., а Херсонське морехідне училище в жовтні 1984 р. відмітило своє 150-річчя. Однак не всі поділяють думку О.Я. Тимофєєвої. Так, наприклад, А. Беленьєв зазначає, що для підтримки високого рівня підготовки в другій половині 80-х років у розвиток тренажерної бази СРСР та УРСР були централізовано вкладені значні кошти. Великий професійний досвід і міжнародний авторитет фахівців, зайнятих у галузі підготовки моряків, стали основою створення найсучаснішої на той момент технічної та методичної бази морської освіти та післядипломної підготовки.

Таким чином, до початку 90-х рр. існувала серйозна система підготовки моряків, що відповідала всім міжнародним вимогам і часто «перевищувала» їх. До цього моменту поряд з навчальними закладами вищої та середньої спеціальної освіти успішно діяли тренажерні центри на базі Чорноморського, Азовського, Дунайського пароплавства, АСК «Укррічфлот». У такій формі Чорноморський регіон увійшов в пострадянський період [4].

Четвертий період розвитку морської освіти, на думку О.Я. Тимофєєвої, охоплює період з початку 90-х рр. ХХ ст. і до нашого часу [3].

Події 1991 року, розвал СРСР та проголошення незалежності, значно вплинули на організацію роботи та фінансування закладів морської професійної освіти в Україні. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 1991 р. № 227 «Про заходи щодо виконання Закону України «Про підприємства та організації союзного підпорядкування, що розташовані на території України», навчальні заклади міністерств та відомств, у тому числі й морського спрямування, підлягали новому державному підпорядкуванню. Наступним етапом стало видання Кабінетом Міністрів України дозволу від 25 листопада 1991 р. № 22826/33 «Про передачу вузів і

технікумів до системи Мінвузу України». На виконання цього дозволу Міністерство вищої освіти України видало розпорядження від 28 листопада 1991 р. № 231 «Про передачу навчальних закладів та організацій до системи Мінвузу України». Наступні роки були дійсно складні як для навчальних закладів морської освіти, так і для системи освіти в Україні загалом. Мінвуз України ще не мав досвіду управління морехідними навчальними закладами, що мали власну специфіку, а самі навчальні заклади, напевно, не проявляли належної ініціативи щодо власного статусу.

З початку останнього десятиліття ХХ ст. в морській освітній галузі України підтвердилася необхідність розвитку такої складової морської професійної освіти, як тренажерні центри. Масовий попит на перепідготовку спеціалістів морської галузі в цей час виявився потужним тригером для розвитку тренажерних центрів, як виду ділової активності. В результаті такого «буму» Україна була включена до «білого списку», оголошеного Міжнародною морською організацією (ІМО). У 1998 р. в Україні було створено Агентство з контролю за підготовкою та дипломуванням моряків, яке отримало новий статус внаслідок створення Інспекції з питань підготовки та дипломування моряків.

Початок 2000-х рр. збігся з висхідним «кадровим голодом», розумінням пріоритету якісних освітніх послуг і підвищенням попиту на професійно підготовлені кадри. Кількість тренажерних центрів в Україні з кожним роком збільшувалася, відповідаючи ринковому попиту, і до початку ХХІ ст. в Україні вже діяло понад 20 структур цього профілю. До 2013 р. кількість офіційно зареєстрованих спеціалізованих навчально-тренажерних центрів в Україні склала 59 [3, с. 114].

Попри швидкий розвиток ринку послуг післядипломної підготовки, було потрібне кадрове підживлення. Ці процеси мали здійснюватися в базових навчальних закладах, які активно займалися оновленням матеріально-технічної бази, у тому числі й переозброєнням факультетів сучасними засобами навчання та тренажерами з метою відповідності висхідному соціальному запиту на морську освіту.

В Україні для зайняття посад рівня управління передбачені курси підвищення кваліфікації, які на практиці вважаються необов'язковими, якщо претендент нещодавно отримав освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра, спеціаліста або магістра. Тобто курси підвищення кваліфікації трактуються не як додаткова підготовка на рівень управління, а як оновлення раніше отриманих знань. Відповідно в навчальних закладах розроблені й програми курсів підвищення кваліфікації: не за принципом різниці у знаннях і професійних навичок на рівнях управління та експлуатації, а за

принципом огляду раніше вивченого та викладу галузевих новин протягом двох тижнів.

Висновки та пропозиції. Організація морської освіти, як свідчить ретроспективний досвід, завжди була завданням державним. Сьогодні, в епоху глобалізації, розвиток і вдосконалення системи морської освіти представляється одним з найважливіших напрямів державної діяльності. Саме через глибокий аналіз розвитку та становлення морської освіти в Україні, виявлення основних потреб у морських фахівцях на світовому ринку, проблем в дипломуванні фахівців морської галузі та їх належній тренажерній підготовці, на нашу думку, можна визначити основні вектори формування ефективної системи морської освіти, з урахуванням великої освітньої здатності, яка є в Україні.

Список використаної літератури:

1. Белентьев А. Кадровый потенциал Украины и государственно-частное партнерство // Порты Украины.
2. Герганов Л. Д. Тренажерно-практична підготовка студентів та фахівців плавскладу в морських навчальних закладах України як інструмент безпеки судноплавства. / Л. Д. Герганов // Водний транспорт. - 2013. - Вип. 1. - С. 114-118.
3. Тимофеева О. Я. Історія морської освіти в Україні та сучасні наукові підходи до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв / О. Я. Тимофеева // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. - 2015. - Вип. 5. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2015_5_18
4. Ходаковський В. Ф. Морський літопис (1834-2011): від училища торговельного мореплавання до Херсонської державної морської академії: нариси з історії / В. Ф. Ходаковський. – Херсон : ВНЗ «ХДМІ», 2011.-256 с.
5. Чорний О. В. Підготовка спеціалістів для морського флоту в Україні в останній чверті ХVІІІ – на початку ХХ ст. : Дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. В. Чорний ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2007. - 206 с.
6. Пять проблем морского образования // Порты Украины. – 2009. - №5 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portsukraine.com/node/211>
7. Конвенція про технічну та професійну освіту : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_271
8. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 р. № 176/95-ВР : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80>

Huz A. Stages of development of the marine education system of Ukraine

The article deals with the study of the main trends in the development of education, science and technology in the maritime industry in Ukraine, the impact of public policy, economics and national security on the development of maritime education, in addition, the article raises the problems of choosing ways of developing marine education.

The Ukrainian maritime national idea has a long history and is conditioned by the development of the country's self-identification as a navy power from the middle of the 7th century, a considerable length of the sea coast, a powerful port facility (about 18 ports), developed shipbuilding and ship repairing (about 8 shipyards), and is a recognized school for training national staff in the world.

After the collapse of the USSR, Ukraine gained about a quarter of the maritime infrastructure, the civil fleet, as well as elements of infrastructure oriented on fishing, sea transport and naval technologies. In connection with this fact, maritime activity for Ukraine is an important state task, the implementation of which requires a coordinated state maritime policy. In addition, one of the main tasks of the state is the organization of education in the country. World history shows that education development and quality of are also important components of the success of country development as a whole, its authority and status. A great role in this process in Ukraine is played by maritime education. After a thorough analysis of the characteristics of maritime education formation in Ukraine, identifying the need for marine specialists in the world market, the difficulties of certification and simulator training for specialists in the maritime field, it is possible to determine the development directions of an effective system of Ukrainian maritime education. Special attention in this article is paid to the stages of the formation and development of maritime education in Ukraine.

Special attention in the article is paid to the stages of the formation and development of maritime education in Ukraine.

Key words: *history of education, maritime industry, maritime specialists, maritime specialized training centers.*